

ÁZ EGYHÁZI OKTATÁS HATÁSA A FIATALOK VALLÁSOSSÁGÁNAK ALAKULÁSÁRA

ROSTA GERGELY^{a,*} – PUSZTAI GABRIELLA^b

^aPázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK Szociológiai Intézet, Budapest

^bDebreceni Egyetem, BTK Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet, Debrecen

Beérkezett: 2021. december 6., elfogadva: 2022. április 28.

Az elmúlt évtizedek alatt az egyházi fenntartású oktatási intézmények oktatási rendszerbeli aránya fokozatosan nőtt. Mivel csökkenőben van a magukat az egyház tanítása szerint vallásosnak vallók aránya a fiatalok körében, a szektor növekedésével párhuzamosan nő a vallásos neveltetésben nem, vagy csak részben részesülő tanulók aránya az egyházi iskolákban. Korábbi elemzéseink az egyházi iskola vallásosságra gyakorolt mérsékelt, de szignifikáns hatását mutatták ki. Jelen tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy hogyan hat az egyházi iskola a fiatalok vallásosságára és értékrendjére. Az elemzéshez a Magyar Ifjúság 2016 adatbázist használtuk. Eredményeink szerint az otthoni vallásos neveltetés befolyása meghatározó, az egyházi iskolák a fiatalok vallásos identitását és vallásgyakorlatának kialakulását jelentősen támogatják, de a hittartalmak és az értékpreferenciák tekintetében nem gyakorolnak hatást a fiatalokra.

Kulcsszavak: vallásos nevelés, egyházi iskola, hitoktatás, vallásosság

The share of church-run educational institutions in the Hungarian education system has gradually increased over the past three decades, while the proportion of churchly religious people decreased and those, who identify as religious on their own way increased in younger cohorts. Therefore, the increase in the number of denominational schools has led to an increase of the proportion of student from non-religious families in church-run schools. Previous research has shown a slight positive effect of denominational schools on students' religiosity. In the present study, we examine the impact of denominational schools on the religiosity and value preferences of their alumni. For the analysis, we used the Hungarian Youth 2016 database, we compared denominational school students with their non-denominational peers. Our results suggest that religious upbringing is the most powerful factor supporting religiosity, and denominational schools have a significant positive impact on the religious identity and communal

---

* Levelező szerző: Rosta Gergely, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 1088 Budapest, Mikszáth K. tér 1.
E-mail: rosta.gergely@btk.ppke.hu

religious practice of their alumni, however they seem to have no significant effect on the content of their religious belief and their value preferences.

Keywords: religious upbringing, denominational schools, religious education, religiosity

Bevezetés

Az egyházi iskolák hatásának szisztematikus vizsgálata nemzetközi viszonylatban az 1980-as, 1990-es évekbeli kutatásokkal (Coleman–Hoffer–Kilgore 1982; Coleman–Hoffer 1987; Dronkers 1995; Morgan–Sorensen 1999) kezdődött meg, melyeket hamarosan követtek a hazai vizsgálatok is (Pusztai 2004; Dronkers–Róbert 2005). Az oktatásszociológusokat elsősorban az érdekelte, hogy az egyházi iskolában valóban kisebbek-e a különböző társadalmi státuszú családok gyermekeinek teljesítménykülönbségei, mint ahogyan azt a Coleman-hipotézis állította. Az iskolák kultúraátadásban játszott szerepével foglalkozó kutatók viszont az iskolahatás kérdésére a vallási szocializáció szemszögéből tekintenek, felismerve, hogy az iskolai teljesítmény és a vallásosság nem egymástól független tényezők, hiszen az egyházi iskolai tanulók teljesítményelőnyét sokan éppen az iskola vallásos kultúrájából következő intrinzik teljesítménymotivációból, valamint a vallásosság révén összekapcsolódó iskolai kapcsolathálóknak köszönhető kölcsönös bizalomból származtatják (Bryk–Schneider 2002; Dronkers–Róbert 2005). Jelen tanulmány szerzői is arra a kérdésre keresik a választ, hogy a felekezeti iskolák mennyire hatnak tanulóik vallásosságára, értékrendjére, illetve a hétköznapi magatartási mintáira. Az elemzéshez a Magyar Ifjúság 2016 adatbázist használtuk fel.

Az egyházi iskola mint a vallási szocializáció ágense

A klasszikus vallási szocializációs elméletek azon az előfeltevésen alapulnak, hogy a vallási szocializáció egyrészt vallási-spirituális modellkövetés, másrészt intézményes vallásos nevelés, vallásoktatás során történik (Fowler–Dell 2006). A kutatások jó része szerint a család befolyását semmi nem múlja felül, ugyanakkor a családi vallásos neveltetés fogalma sokféleképpen realizálódhat a családi szubkultúrától függően (De Hart 1990; Sherkat 2003; Mahoney 2010; Vermeer 2014). A vallási szocializáció folyamatában a család mellett további, igen fontos ágenseket határoz meg a szakirodalom. Az egyházi iskola és az egyházközönségi hitoktatásban való részvétel úgy fogható fel, mint a szülők döntése, hogy a vallásos kultúrától áthatott kapcsolathálóba csatornázzák be a gyermekeiket (Desrosiers–Kelley–Miller 2011; Martin–White–Perlman 2003). Az iskolai hitoktatás hatásának vizsgálatakor nem kerülhető meg az a kérdés, hogy milyen típusú vallásoktatásról van szó. Az általánosan kötelező iskolai hitoktatás kedvezőtlen fogadtatását mutatták ki az alacsony iskolázottságú szülők, szakképzésben tanuló fiúgyermekei és a nem vallásosak esetén (Sjöborg 2013). Mások a választott hitoktatás eredményességét regisztrálták alacsony státuszú tanulók körében (Soltesova–Pleva 2020). Hazai valláspedagógiai szakmunkák hangsúlyozzák, hogy még az érdeklődő szülők gyermekei esetén sem „lesz minden ismeretből hit” (Kodácsy–Simon 2013: 49).

A vallási szocializáció ritkábban vizsgált, de fontos ágenseinek számító kortárs és egyházközösségi kapcsolatháló az életút során többször átszerveződnek, s ez reflexió helyzetébe hozza az egyént (Martin–White–Perlman 2003; Pusztai 2004). Így a fiatalok vallásos nézetei és gyakorlata nem képezi le „a vallásosság egyházilag rögzített formáit” (Tomka 2009: 72). A vallási változás több fordulata következhet be, elkülöníthetők a vallási transzmisszió reflektív és nem reflektív formái, s a vallási szocializáció többféle, egyénileg vagy közösségi közreműködéssel konstruált vallásosság megalkotásaként írható le (Gereben 1997; Davie 2002; Day 2009; Pusztai–Demeter–Karászi 2019; Pusztai 2020).

A család és az iskola vallásosságra gyakorolt hatásának elkülönítésével több kutatás próbálkozik (De Hart 1990; Gunnoe–Moore 2002; Bano–Ferra 2018). Sokan amellett érvelnek, hogy az iskolának nincs önálló hatása, mert a vallásos szülők az iskolaválasztáskor arra törekednek, hogy az iskolában közvetített kultúra ne kerüljön szembe a családi kultúrával (De Hart 1990; Martin–White–Perlman 2003; Uecker 2009). Más kutatások szerint az egyházi iskolák rövidebb vagy hosszabb távon egyértelműen önálló hatással bírnak a fiatalok és a felnőttek vallásosságára. Sander (2001) megállapította, hogy az egyházi iskolások nagyobb valószínűséggel válnak rendszeres vallásgyakorlókká, mint aki nem járt ilyen intézménybe, s ez a hatás az iskolai évek számával és az iskolai szint függvényében nő (Gunnoe–Moore 2002). Az iskolafenntartó felekezet szerint is tapasztalható különbségek a különböző felekezetekre jellemző iskolakultúra miatt (Uecker 2009). A vallási szocializáció kimenetelét az iskola vallásosság szerinti diákkompozíciója is befolyásolja (Pusztai 2004).

Kevés kutatás vizsgálja az egyházi iskola hatását a nem vallásosak vagy más vallásokhoz tartozók vallásosságára vonatkozóan. Annak ellenére, hogy a muszlim szülők a konzervatív iskolakultúra miatt választják a belgiumi katolikus iskolákat, a muszlim diákok számára nem jelent ösztönzést a katolikus szellemiség (Agirdag–Driessen–Merry 2017). Az egyházi iskolák pozitív hatása nem éri el azokat a hátrányos helyzetű tanulókat, akik között nagyobb arányban fordulnak elő a nem vallásosak (Cardak–Vecci 2013). Az ezredfordulón a hazai egyházi középiskolások körében negyven százalék körül volt az egyöntetűen egyház tanításait követő családokból származó diákok aránya, s a diákok majd fele olyan családokból érkezett is, akik nem rendelkeztek rendszeres intézményes vallásgyakorlattal (Pusztai 2004). Az iskolaválasztási motívumok vizsgálata szerint a nem egyházas csoportok egy része a korábbi iskolai kudarcok, a bizonytalan családi környezet vagy deviáns bántalmazó kortárs kapcsolathálóból való menekítés miatt, másrészt az erkölcsi fejlődés, a művelődési lehetőségek, illetve a jobb tanulmányi eredmények reményében választotta az egyházi iskolát (Pusztai 2004). Diákéveik alatt a nem vallásgyakorló szülők gyermekeinek 60%-a is rendszeres, aktív közösségi vallásgyakorlatot folytatott, amit elsősorban az iskolai szokásrend aktuális hatásával magyaráztunk, de felmerül a kérdés, hogy fennmaradt-e ez hosszabb távon.

Az azóta eltelt két évtized alatt a vallásos nevelésben részesültek, a magukat az egyház tanítása szerint vallásosnak vallók, valamint a rendszeresen templomba járók aránya csökkent a fiatalok körében (Bauer et al. 2016), s az egyházi iskolahálózatok bővülésével több, nem vallásos háttérű tanuló is bekerülhetett ezekbe az intézményekbe, vizsgálandó, hogy milyen hatást gyakorol a felekezeti iskola a különböző vallásosságú családokból érkezőkre. Többen vizsgálták a vallási szocializáció hatékonyságát, a családi

és iskolai vallásos nevelés hatását (Hámori–Rosta 2013; Kisnémet 2015b; Pusztai 2020). A felekezeti iskolák diákjait a kortársakkal összehasonlító hazai elemzések a felekezeti iskola önálló hatását mutatták ki, mindenekelőtt a „maga módján” vallásosságra, amelyben az elsődleges szocializáció vallásos jellegének hatását kiszűrtük (Hámori–Rosta 2013; Pusztai 2020). Az értékrend tekintetében szintén szignifikáns, de a teljes felnőtt lakosság tekintetében tapasztalhatóanál (Földvári 2004) kisebb mértékű különbség volt kimutatható a vallásosak és nem vallásosak (Rosta 2002), illetve az felekezeti iskolát választók és nem választók között (Pusztai 2020).

Az egyházi fenntartású intézmények vallási szocializációs potenciálját vizsgálva számításba kell venni a szektor belső sokszínűségét. Hazai viszonylatban nem a felekezetek, hanem az iskolák egyházi fenntartásban eltöltött periódus hossza szerint tapasztalhatók különbségek (Kisnémet 2015a). Ennek oka az, hogy az egyházi oktatási szektor bővülése miatt sok a nem kialakult kultúrával rendelkező intézmény. Noha az egyházi iskolák pedagógusainak nagyobb része mondja magát az egyháza tanításait követőnek, az iskola kultúráját a tantestület vallásosság szerinti kompozíciója, valamint az intézmény társadalmi, regionális, települési környezetéből származó kihívások is befolyásolják (Pusztai–Bacsikai–Morvai 2021).

Az egyházi intézmények 2020-ban

Az egyházi iskolahálózat újrászerveződését követő harmadik évtized végén az egyházi szektor magyarországi részaránya nemzetközi összehasonlításban közepesnek számít, elmarad a franciaországi, a spanyolországi, a hollandiai és a belgiumi egyházi intézményi arányok nagyságrendjétől. Az egyházi óvodák és az egyházi óvodákba járók aránya megközelíti a 9%-ot. Az általános iskolák tekintetében mind az egyházi feladatellátási helyek, mind a tanulók esetében 15%-os arány jellemző. A gimnáziumok kategóriájában az egyházak a feladatellátási helyek 29,7%-át működtetik, ahol a tanulók 25,3%-a folytat tanulmányokat. A szakképzést folytató középfokú intézmények körében (szakgimnázium, szakközépiskola, szakiskola és készségfejlesztő iskola) az egyházi iskolák aránya 15%, s ezekben a diákok 11%-a tanul. Az egyházi iskolák regionális elrendeződésének sajátosságait vizsgálva a 2010-es évek közepén már megfigyelhető volt, hogy az intenzív intézményfejlesztések az alacsonyabb társadalmi-gazdasági fejlettségű régiókban hangsúlyosabbak voltak (Pusztai 2014). Ezeknek a térségeknek a népességét az jellemzi, hogy magasabb az alacsony státusúak és a kevésbé vallásosak aránya. Megfigyeltük, hogy azokban a régiókban, ahol általában alacsonyabb a vallásosak aránya, a vallásos szülők inkább választanak egyházi iskolát. A vallásos szülők ugyanis olyan iskolát keresnek, amelyben nem a vallástalan kultúra dominál (Martin 2003; Uecker 2009). Az iskola szocializációs potenciálját erősíthetik az egymásra épülő iskolai szintek, azonban az egyházi szektorban az intézmények kétharmadánál nincs helyben vagy a közelben egymásra épülő egyházi intézmény.

A vizsgált adatok

A vallásos nevelésnek a fiatalok vallásosságára gyakorolt hatását a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 adatai segítségével vizsgáljuk.¹ A kutatás a 2000-ben indult Magyar Ifjúság Kutatás sorozat ötödik hulláma, melynek során a 15–29 éves magyarországi fiatalokat reprezentáló 8000 fős mintán készült kérdőíves kutatás az Új Nemzedék Központ Nonprofit Kft. megbízásából. A minta nagy mérete lehetővé teszi viszonylag kicsi alminták önálló elemzését is. A célcsoport 1987 és 2001 között született, általános iskolai tanulmányait 1993 és 2015 között végezték (*Bauer et al. 2016; Székely 2016; Nagy 2018*).

Kísérletet teszünk az otthoni vallásos nevelés, az iskolai és más keretek között zajló hitoktatásban történő részvétel, valamint a különböző szinteken felekezeti fenntartású oktatási intézménybe járás hatásának szétválasztására. A vizsgálat korlátait képezik a retrospektív kérdések, a vallásosság szubjektív megítélése s a további információk hiánya (pl. saját felekezete intézményébe járt-e, hány évig járt felekezeti intézménybe, milyen szerepet játszott az intézményválasztásnál annak felekezeti jellege). Ennek ellenére elemzésünk segíthet megérteni a vallási szocializáció egyes ágenseinek a későbbi vallásosságra gyakorolt hatását.

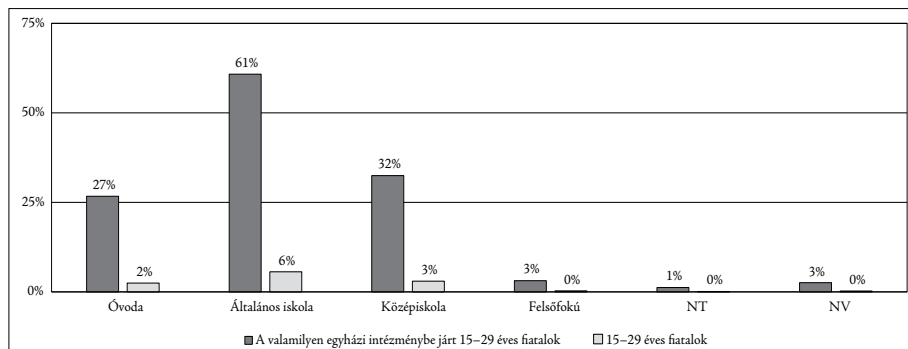
A vallási szocializáció leíró elemzése

A vizsgált korcsoport mintegy negyede nyilatkozott úgy, hogy vallásosan nevelték, nevelik otthon. A Vallási változás Magyarországon (2019) című kutatás adatai szerint a teljes felnőtt magyar lakosság esetében kétszer akkora ez az arány, de az ifjúsági korosztályon belül is jóval többen voltak a vallásos nevelésben részesültek a kutatássorozat 2000-ben készült első felmérésének adatai szerint (*Rosta 2002*). Ugyanakkor a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 mintáján belül alig mutatkozik meg hasonló generációs különbség. A 25–29 évesek mindössze 2 százalékponttal magasabb arányban számoltak be otthoni vallásos nevelésről, mint a fiatalabbak.

A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 során megkérdezett 15–29 éves fiatalok 9%-a járt valaha egyházi óvodába, iskolába, felsőoktatási intézménybe. Az alapsokaságot kitevő 1987 és 2001 között született korosztályon belül a legfiatalabbak (15–19 évesek) körében szignifikánsan magasabb (12%) az egyházi intézménybe járók aránya, mint a 20–24 évesek (9%) és a 25–29 évesek (8%) között. A válaszadók leggyakrabban egyházi általános iskolába jártak, míg középiskolába feleannyian, felekezeti óvodába pedig még kevesebben. Az egyházi fenntartású felsőoktatásban tanulók aránya elhanyagolható (1. ábra).

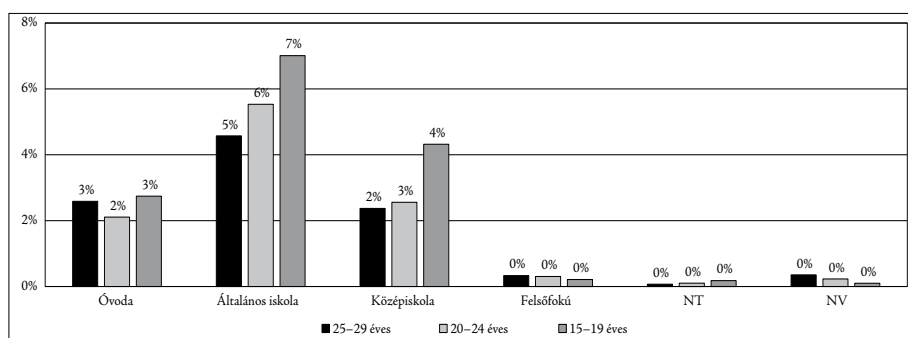
Ritka, hogy valaki egynél több egyházi intézménytípusba is járt az 1987–2001-es korosztályon belül. Az egyházi óvodába jártak negyede, az egyházi általános iskolába jártak 19%-a tanult tovább egyházi iskolában. Az egyházi középiskolába jártak alig több mint egyharmada (35%) járt előtte egyházi általános iskolába.

¹ Köszönetet mondunk Székely Leventének az adatok rendelkezésre bocsátásáért. Az egyházi iskolák térnyerésének alaposabb, egy egész évtizedet felölelő vizsgálatát tenné lehetővé a Magyar Ifjúság kutatássorozat 2020-as adatainak elemzése, de tanulmányunk írása idején ezek sajnos még nem álltak rendelkezésünkre.

1. ábra: Egyes szinteken egyházi intézményekbe jártak aránya a valaha bármilyen egyházi intézménybe jártakon és a teljes mintán belül ($n = 738$; $n = 8000$). Forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016

Az egyházi intézmények 2010 utáni expanziója kismértékben érhető tetten a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 adatain. A kutatás idején 15–19 évesek körében 2-2 százalékponttal magasabb a felekezeti általános iskolába illetve középiskolába járók aránya, mint a tíz évvel idősebb korcsoport esetében. Az óvodák, illetve a felsőoktatás esetében gyakorlatilag nem mutatkozik változás (2. ábra).

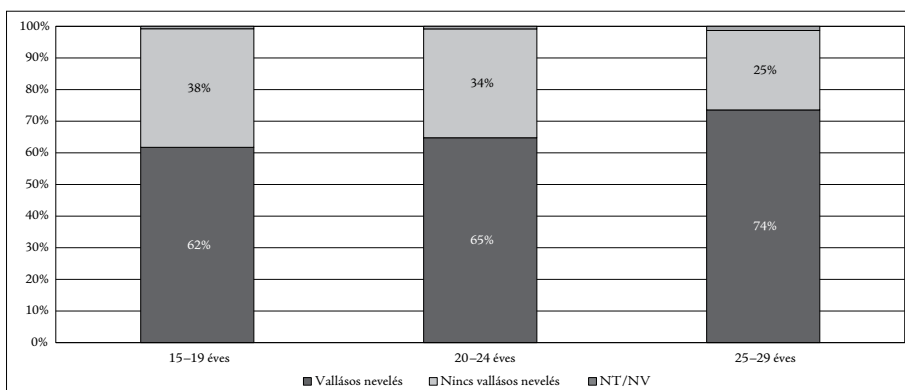
2. ábra: Egyes szinteken egyházi intézményekbe jártak aránya korcsoportonként ($n = 8000$). Forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016

A szakirodalomban is leírt összefüggésnek megfelelően a saját állításuk szerint vallásos nevelésben részesültek körében magasabb az egyházi óvodába, oktatási intézménybe járók aránya, mint a teljes 15–29 éves korosztályon belül, de a vallásosan nevelt fiataloknak is csupán a negyede járt vagy jár egyházi intézménybe, tehát a fiatalok vallásos nevelésének döntő többségében nem képezi részét a felekezeti oktatási intézménybe járás. Ezentúl érdekes megjegyezni, hogy a vallásos nevelésben részesülő, egyházi iskolába járó fiatalok nagy többsége (71%) is csak egy intézménytípust látogatott a lehetségesek közül.

Az egyházi oktatás különböző szintjein egyértelmű többségben vannak azok, akik vallásos nevelést kaptak otthon. E tekintetben alig van különbség az egyházi óvodába, általános iskolába vagy középiskolába járók között: kétharmad és háromnegyed között található a vallásosan neveltek aránya.² Ugyanakkor az egyházi iskolások korcsoportról

² Az alacsony elemszámok miatt nem volt lehetőség ezen alminták önálló elemzésére.

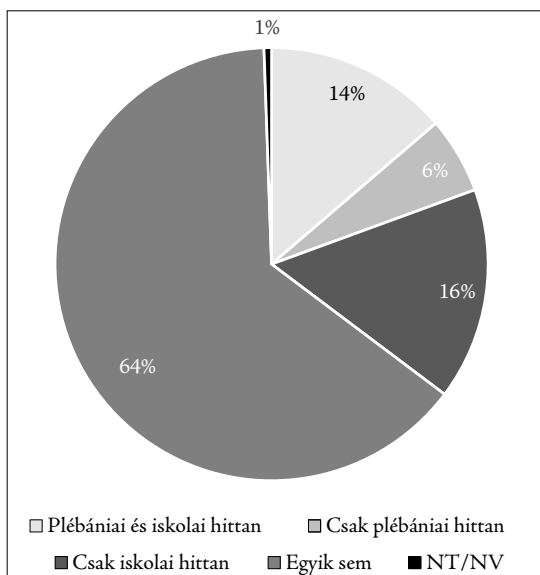
korcsoportra növekvő aránya együtt jár azzal, hogy körükben növekszik a nem vallásos családból érkezők aránya. Míg a 25–29 évesek között még csak minden negyedik tanuló érkezett nem vallásos háttérű családból a felekezeti fenntartású intézménybe, addig a 10 évvel fiatalabbak körében már másfélszer akkora az arányuk (3. ábra). A nem vallásos neveltetésűeknek az egyházi iskolásokon belüli növekvő részaránya egyértelműen visszavezethető arra, hogy körükben megduplázódott a rekrutációs arány. Míg a 25–29 éves, vallásos nevelésben nem részesült fiataloknak mindössze 3%-a járt valamilyen felekezeti fenntartású intézménybe, addig a 15–19 évesek esetében már 6% ez az arány. Ezzel egyidejűleg az otthon vallásosan neveltek kisebb csoportján belül is növekedett az egyházi beiskolázási ráta, de jóval lassabb ütemben, 23 százalékról (25–29 évesek) 31 százalékra (15–19 évesek). A generációs és területi különbségek alapján elképzelhető, hogy egyes egyházi intézményekben a jövőben többségbe kerülhetnek az otthoni vallásos nevelésben nem részesültek.

3. ábra: A vallásosan neveltek és nem neveltek aránya az egyházi intézményekbe járók körében korcsoportonként ($n = 738$). Forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016

A vallási szocializáció harmadik fontos terepe a hitoktatás. A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 kérdőíve három kérdés segítségével vizsgálta az ebben történő részvételt: az iskolai hittanra, az egyházközösségekben szervezett hittanra, valamint az egyéb, vallással kapcsolatos képzésre járáson keresztül. Az ifjúság szervezett hitéleti nevelésének az első kettő a bevett formája, az utóbbira inkább kiegészítő, fakultatív programként tekinthetünk, melynek kínálata esetleges, és a 15–29 évesek mindössze 3 százaléka vett részt ilyenben. A kiegészítő jellegről tanúskodik, hogy az ilyen képzéseken részt vevők 96 százaléka jár(t) iskolai és/vagy templomi hittanra is. Jóval többeket érint az egyházközösségekben és az iskolákban működő hitoktatás, a fiatalok több mint egyharmada (36%) vett részt a hitoktatás valamelyik formájában. Közel felük (16%) kizárólag iskolai keretek között ismerkedett a vallásos hittételekkel, míg a gyülekezeti/plébániai hittanon részt vevők nagy része is járt iskolai hittanra is (4. ábra).

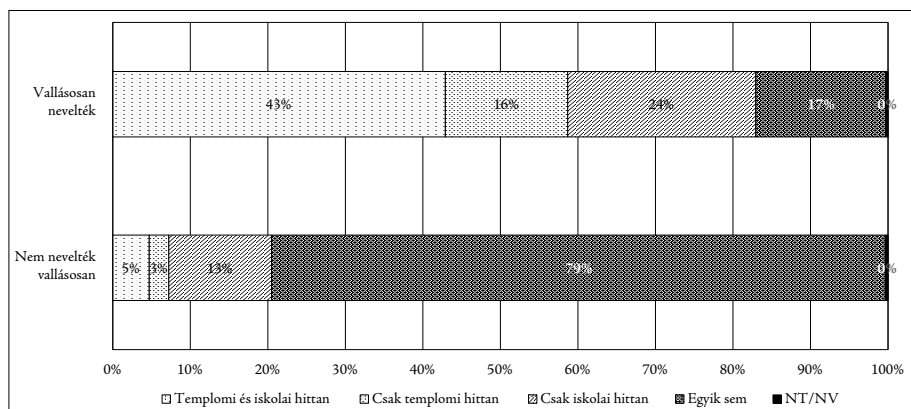
Az általános iskolák első és ötödik évfolyamán, valamint a hatévfolyamos gimnáziumokban a hetedik évfolyamon 2013-tól kötelezően választható tantárgyként, hetente egy órában tanulhatnak a tanulók etikát vagy a hit- és erkölcsstant, s megfogalmazódott az a feltételezés, hogy ez kisebb vagy nagyobb mértékben csökkentheti az egyházközösségekben szervezett hittanra járók számát (Kodácsy-Simon 2013). A 2016-os adatbázisban mind-

4. ábra: Az iskolai és a plébániai/gyülekezeti hittanon történő részvétel (n = 8000).
 Forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016

össze négy, iskolai hitoktatásban érintett évfolyamból kerültek be válaszadók, azonban az említetthez hasonló áttrendeződés nem érhető tetten. Kérdés viszont, hogy a hitoktatás egyes formáiban történő részvétel hogyan befolyásolja a későbbi vallásosságot.

A hitoktatáson történő részvétel, akár csak a felekezeti intézménybe járás, szoros összefüggést mutat az otthoni vallásos neveléssel. Míg egyházi iskolába csak a vallásosan neveltek negyede jár, addig a szervezett hitoktatás különböző formáiba a vallásosan neveltek nagy többsége bekapcsolódik, szemben a vallásos nevelésben nem részesültekkel. Ugyanakkor az is igaz, hogy az utóbbiak közül is kb. minden ötödik fiatal jár(t) iskolai és/vagy egyházközségi hittanra. A vallásosan nevelteknek viszont közel 60 százaléka az

5. ábra: Az iskolai és a plébániai/gyülekezeti hittanon történő részvétel a vallásos nevelés szerint (n = 7892). Forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016

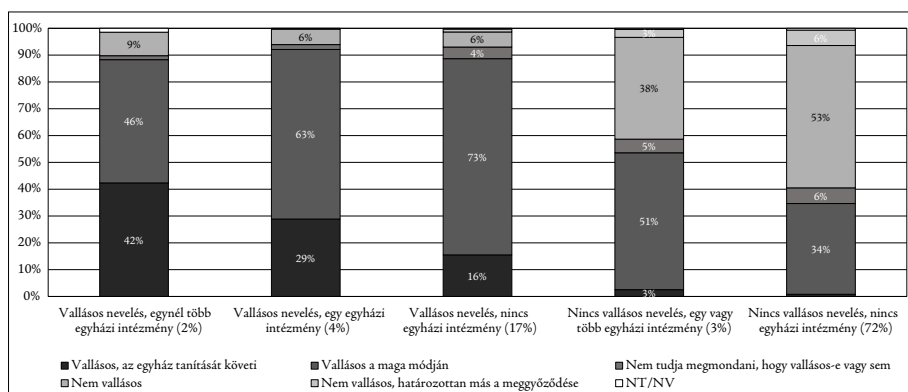
egyházközségében (is) részt vesz hitoktatáson, és csak minden negyedik jár(t) kizárólag iskolai hittanra (5. ábra).

Az eddigiekben tehát feltártuk a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 adatai segítségével, hogy a vallási szocializáció három általános formája, a családon belüli vallásátadás, a felekezeti intézménybe járás, illetve a hitoktatásban történő részvétel milyen mértékben jellemzi az 1987 és 2001 között született fiatalokat. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy kicsit több mint egyharmaduk jár(t) hittanra, kicsit kevesebb mint egynegyedük kapott vallásos nevelést otthon, és kicsit kevesebb mint 10 százalékuk jár(t) valamilyen felekezeti fenntartású óvodába vagy oktatási intézménybe. Ezen csoportok között jelentős az átfedés, de korántsem feleltethetők meg egy az egyben egymásnak. A továbbiakban a vallási szocializáció különböző formáinak összefüggéseit vizsgáljuk a vallásossággal, valamint az értékrendjükkel.

A vallási szocializáció ágensei és a vallásosságra gyakorolt hatásuk

A vallási szocializáció különböző hatásmechanizmusainak szétválasztása többváltozós elemzést igényel. Mielőtt ezt megtennénk, egy példán keresztül kétváltozós elemzés segítségével is szeretnénk rámutatni a különböző szocializációs ágensek eltérő hatásaira. Az otthoni vallásos nevelés és a felekezeti iskolába járás vallásosságra gyakorolt hatását korábban több helyen vizsgáltuk már (Hámori–Rosta 2013; Pusztai 2020). Az alábbiakban egy korábbi modellünk (Pusztai 2020: 120) kiterjesztett változatát ismertetjük és elemezzük, amely a felekezeti fenntartású intézmény látogatása esetén figyelembe veszi azt a tény is, hogy egy vagy több szinten járt-e valaki ilyen intézménybe (6. ábra).

Az ábrán látszik, hogy minél több típusú vallási szocializációs hatás éri a fiatalokat, annál valószínűbb, hogy a későbbiekben az egyház tanítása szerint vallásosnak fogják tartani magukat. Az egyházi iskolák hatása ráerősít az otthoni vallásos nevelés hatására, s ez különösen akkor mutatkozik meg, ha egynél több felekezeti intézményt is látogatott valaki.

6. ábra: A hitoktatásban történő részvétel típusai a vallásos nevelés és a látogatott egyházi intézménytípusok száma alapján képzett kategóriák szerint ($n = 7849$). Forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Megjegyzés: Mivel a vallásos nevelésben nem részesült fiatalok közt alig volt olyan, aki többféle egyházi intézménybe is járt volna, ezt a csoportot összevontuk azokkal, akik egy típusúba jártak.

Másrészt az otthoni vallásos nevelés önmagában is erősen valószínűsíti a későbbi vallásosságot. Akik saját állításuk szerint vallásos nevelést kaptak otthon, azok függetlenül attól, hogy jártak-e egyházi iskolába, 90 százalékos valószínűséggel vallásosnak vallják magukat később. Az egyházi óvoda, iskola hatása abban mutatkozik meg, hogy minél több ilyen intézményt látogatott valaki, annál valószínűbb, hogy saját vallásosságában az egyház tanítását követi, s nem „maga módján” vallásos. Ezzel együtt még azok körében is, akik otthonról vallásos nevelést hoztak, és több típusú egyházi intézménybe is jártak, többen vannak a „maga módján”, mint az egyház tanítása szerint vallásosak.

Harmadrészt: aki nem kapott a családjában vallásos nevelést, jóval kisebb valószínűséggel vallja magát később vallásosnak, mint aki igen, és ez a vallásosság szinte bizonyosan nem az egyház tanítását követi. Az egyházi iskola hatása itt olyan módon mutatkozik meg, hogy aki vallásos nevelés nélkül járt ilyen helyre, valamivel nagyobb valószínűséggel lesz vallásos, mint nem. Ezzel szemben, akiknek sem vallásos nevelésben, sem a felekezeti iskola hatásában nem volt részük, azok többsége nem is válik vallásossá. Ugyanakkor megjegyezzük, hogy egyfelől a vallási szocializáció ilyen formáiban nem részesültek egyhármada is később a maga módján vallásosnak vallja magát. Itt feltehetőleg a másodlagos szocializációs ágensek, a kortárscsoport hatása érvényesül. Másfelől: még ebben a csoportban is csak egy elenyésző kisebbséget alkotnak azok, akik „nem vallásosok, határozottan más a meggyőződésük”. Az ateista, esetleg vallásellenes attitűdök tehát a vallási szocializációban nem részesültek körében sem túlságosan jellemzőek.

A fenti ábra értelmezése során nem lehet figyelmen kívül hagyni a fordított kauzalitás esetleges lehetőségét sem. Amikor az látszik, hogy ha a több típusú egyházi intézménybe járás párosul a vallásos neveléssel, az valószínűbbé teszi a későbbi egyházas típusú vallásosságot, mintha csak egy típusú egyházi intézménybe járt valaki, akkor lehetséges, hogy ez nem az egyházi intézmények hatásáról, hanem az otthoni vallásos nevelés minőségéről tanúskodik. Elképzelhető, hogy az elkötelezettebb, az élet minden területére kiterjedő otthoni vallásosság az a közös ok, ami egyszerre eredményezi azt, hogy valakit többfajta egyházi intézménybe is beíratnak, és azt is, hogy valaki fiatal felnőttként maga is elkötelezett vallásosnak mondja magát. A vizsgált adatbázis nem kínál lehetőséget ezeknek az oksági mechanizmusoknak a tüzetesebb vizsgálatára, az otthoni vallásos nevelés típusainak különválasztására.

A továbbiakban lineáris és logisztikus regressziós modellek segítségével próbáljuk megbecsülni az egyes szocializációs ágenseknek a vallásosság különböző megnyilvánulási módjaira gyakorolt hatását. A vallási identitásnak az önbesorolás segítségével vizsgált típusain túl a vallásgyakorlat (templomba járás gyakorisága) és a hit (keresztény és nem keresztény hittartalmak) dimenzióin keresztül komplex módon vizsgáljuk a vallási szocializáció és a vallásosság kapcsolatát. Ezáltal a vallásosság *Glock és Stark (1965)* által meghatározott öt dimenziója közül a két legfontosabbat emeltük ki.

Az elemzés során minden modellbe bevontunk fontos szociodemográfiai változókat is annak érdekében, hogy ezek közvetett hatásától megtisztítsuk a vallási szocializáció változóit. Mivel a 15–29 éves korosztály egy jelentős része még nem fejezte be tanulmányait, ezért a saját iskolai végzettséget nem szerepeltettük a modellekben, ugyanakkor a szülők iskolai végzettségét igen.

A hit tartalmi dimenzióját a Magyar Ifjúság 2016 kutatás 14 kérdése alapján vizsgáltuk. A faktorelemzés egyértelműen szétválasztotta a keresztény és a nem kereszt-

tény tanokba vetett hitet.³ Előbbihez tartozik az Istenbe, szentháromságba, szentekben, mennyországba, pokolba, feltámadásba, ördögbe, szeplőtelen fogantatásba és a halál utáni életbe vetett hit, míg utóbbi egy meglehetősen vegyes csoport, amelyben a mágiába, a telepátia, a horoszkópba és a kabalába, talizmánba vetett hit mellett az UFÓ-hit is megjelent.

A templomba járás gyakoriságát transzformált módon vontuk be a regressziós modellbe annak érdekében, hogy megfeleljen a magas mérési szint elvárásának. Ennek során a szakirodalom által javasolt éves templomba járási gyakoriság becslését alkalmaztuk (Hout–Greeley 1998; Biolcati *et al.* 2020).⁴

A demográfiai változók önmagukban meglehetősen alacsony magyarázó erővel bírnak mind a hit, mind a vallásgyakorlat dimenziójában. Egyedül a kérdezett neme érdemel említést, amely a vallásos hit mindkét típusánál szerepet játszik: a lányok, nők valamivel inkább hisznek a transzcendens különböző formáiban, mint a fiúk, férfiak. A templomba járás gyakorisága esetében azonban már nem volt kimutatható egy önálló nemi hatás.

A hit két típusát vizsgálva feltűnő, mennyivel nagyobb a vallási szocializációnak a determinációs együtthatóval mért magyarázó ereje a keresztény hittartalmak esetében, mint a nem keresztény hit dimenziójában. Utóbbira a szocializációs ágensek egyetlen típusa hat pozitívan: a nem szervezett hitoktatáson, hanem más, vallással kapcsolatos képzésen történő részvétel. Ezzel szemben az iskolai hittan önmagában vett hatása negatív, azaz enyhe „védő funkciója” van az alternatív hittartalmakkal szemben. Azonban sem a vallásos neveltetés, sem az egyházi intézménybe járás, sem pedig az egyházközönségi hitoktatásban történő részvétel nem mutatott szignifikáns kapcsolatot sem pro, sem kontra a nem keresztény hittartalmakkal.

A keresztény hittartalmak vonatkozásában a viszonylag magasnak mondható magyarázó erő alapvetően két tényezőre vezethető vissza: leginkább az otthoni vallásos nevelésre, valamint az egyházközönségi hittanon történő részvételre. Ezentúl mindössze az egyházi általános iskolába járás hatása lett éppen csak szignifikáns, de nagyon gyengén pozitív. Úgy tűnik tehát, hogy az iskolai hittan vagy az egyházi intézménybe járás önmagában nem teszi fogékonyabbá a fiatalokat a keresztény hittartalmak választása iránt sem (1. táblázat).

A templomba járás gyakoriságával kapcsolatban más a helyzet. Bár a vallási szocializációra vonatkozó változók magyarázó ereje kisebb, mint a keresztény hit esetében, több változó szignifikáns – ugyanakkor többnyire gyenge – hatását megfigyelhetjük. A legfontosabb szerepet itt is egyértelműen az otthoni vallásos nevelés játssza. Emellett azonban önmagában is enyhén valószínűsíti a templomba járás nagyobb gyakoriságát az egyházi általános és középiskola látogatása. Erre legalább részben magyarázat lehet, hogy ezekben az iskolákban többnyire kötelező a vallási közösségi alkalmak rendszeres látogatása, ami a minta legfiatalabb részét érintheti. Ezentúl kérdés, hogy ez a szokás az iskola elhagyása után is érezteti-e hatását. A regresszióelemzést a 20 évesnél idősebbek

³ A 16 itemet tartalmazó kérdésblokkból a csodákba és a reinkarnációba vetett hit nem volt egyértelműen egyik vagy másik dimenzióhoz sorolható.

⁴ A becslés során alkalmazott értékek: hetente többször = 104, hetente = 52, havonta kétszer-háromszor = 30, havonta egyszer = 12, évente néhányszor = 3, évente egyszer = 1, ritkábban, mint évente = 0,5, soha = 0.

1. táblázat: Lineáris regressziós modellek a hit típusaira és a vallásgyakorlatra (sztenderdizált regressziós együtthatók)⁵

Függő változó	Keresztény hit-tartalmak faktora	Nem keresztény hittartalmak faktora	Templomba járás gyakorisága
Nem (1 = férfi, 2 = nő)	0,126**	0,145**	0,016
Kor	-0,016	-0,071**	0,022
Lakóhely településtípusa (referenciakategória: Budapest)			
megyei jogú város	-0,077**	0,017	0,011
város	-0,118**	-0,005	0,064
falu	-0,128**	0,038	0,011
Anyai iskolai végzettsége (referenciakategória: max. 8 általános)			
szakmunkás, szakiskola	-0,002	0,000	-0,024
érettségi	0,028	0,008	0,023
felsőfokú	0,003	-0,019	-0,010
Apa iskolai végzettsége (referenciakategória: max. 8 általános)			
szakmunkás, szakiskola	-0,087	-0,024	-0,057
érettségi	-0,085	0,002	-0,026
felsőfokú	-0,043	-0,037	-0,012
Vallásosan nevelték, nevelik	0,264**	-0,002	0,233**
Egyházi óvoda	0,044	-0,008	0,056*
Egyházi általános iskola	0,059*	-0,000	0,088**
Egyházi középiskola	-0,012	0,004	0,102**
Egyházi felsőfokú tanulmányok	0,007	-0,032	0,001
Iskolai hittan	0,023	-0,117**	-0,063*
Templomi, gyülekezeti hittan	0,199**	-0,004	-0,015
Más, vallással kapcsolatos képzés	0,026	0,110**	0,052*
Korrigált R ²	0,230	0,036	0,105
N	1645	1645	1835

* Az együttható szignifikáns 5%-os szignifikanciaszinten

** Az együttható szignifikáns 1%-os szignifikanciaszinten

Forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016

szűkített almintájára lefuttatva azt tapasztaltuk, hogy valamivel gyengébben, de az egyházi intézménybe járás hatása a későbbi templomba járásra is kimutatható.

Ugyanakkor észrevehető, hogy önmagában a hitoktatáson történő részvétel nem hogy nem növeli szignifikánsan a közösségi vallásgyakorlat intenzitását, de az iskolai hittan

⁵ A vallási blokk azon kérdései, amelyek a táblázatban függőváltozóként szerepelnek (templomba járás gyakorisága, hit) a 8000 fős teljes mintának egy 2000 fős, önmagában is reprezentatív almintáján került lekérdésre.

hatása egyenesen negatív, igaz, nagyon gyenge határerősség mellett. Ezen a ponton meg erősíthető az a feltételezés, hogy az egyházközségek iránti elkötelezettséget gyengítheti az iskolai hittanra járás, vagyis a szülők egy része ezzel letudja gyermeke vallásos neveléséért tett erőfeszítéseit (Kodácsy-Simon 2013).

A vallási önbesorolásra vonatkozóan két logisztikus regressziós modellt is készítettünk. Az első esetében kizárólag az egyház tanítását követő vallásosságot állítottuk szembe az összes többi kategóriával, a második esetben pedig a vallásosság két típusának együttes kategóriájához (valamiképpen vallásos) tartozásra készítettünk regressziós becslést.

A modellek magyarázó ereje – Nagelkerke-féle R^2 -tel mérve – meglehetősen jó. A szociodemográfiai változók önmagukban itt sem játszottak semmilyen szerepet az első modellben, ezzel szemben a vallásosság általános kategóriája esetén mind a kor, mind a kérdezett neme igen. A lányok, nők, illetve a 15–29 éves korosztályon belül az idősebbek vallásosságának nagyobb az esélye, mint a fiúk, férfiak, illetve a fiatalabbak vallásosságának. A diplomás anyák gyermekei is szignifikánsan nagyobb eséllyel vallásosak valamilyen formában, mint a max. 8 általánost végzett anyák gyermekei.

A vallási identitás kialakulásában is hatalmas, de nem kizárólagos szerepe van az otthoni vallásos nevelésnek. Akik vallásos otthoni légkörben nőttek fel, azok 17-szer akkora eséllyel fogják magukat az egyház tanítása szerint, és 9,5-szer akkora eséllyel általában véve vallásosnak mondani – a többi változó hatásának kontrollálása mellett –, mint akit nem neveltek vallásosan. Ezentúl az egyházi általános iskolába és középiskolába járás, valamint az egyházközségek hittanon való részvétel is szignifikánsan növeli az egyházi vallásos identitás kialakulásának esélyét. Ez az eredmény összhangban van a 6. ábrán bemutatott eredményekkel is (2. táblázat).

A regressziós elemzés eredményei szerint az iskolai hittan önmagában nem növeli az egyházi vallásosság, de növeli általában a vallásosság – s ezzel összefüggésben feltehetőleg inkább a maga módján vallásosság – esélyét. Ezen felül az egyházi középiskolába járás önmagában is növeli annak esélyét, hogy valaki bármilyen módon vallásosnak tartsa magát a későbbiekben.

2. táblázat: Logisztikus regressziós modellek a vallási önbesorolásra (esélyhányadosok)⁶

Függő változó	Egyház tanítása szerint vallásos	Egyház tanítása szerint vagy a maga módján vallásos
Nem (1 = férfi, 2 = nő)	1,167	1,412**
Kor	0,987	1,046**
Lakóhely településtípusa (referenciakategória: Budapest)		
megyei jogú város	1,070	0,622**
város	0,750	1,167
falu	0,718	1,093
Anyai iskolai végzettsége (referenciakategória: max. 8 általános)		
szakmunkás, szakiskola	0,685	0,889
érettségi	0,775	1,244
felsőfokú	0,898	1,350*

2. táblázat: (folyt.)

Függő változó	Egyház tanítása szerint vallásos	Egyház tanítása szerint vagy a maga módján vallásos
Apa iskolai végzettsége (referenciakategória: max. 8 általános)		
szakmunkás, szakiskola	0,738	1,002
érettségi	0,874	0,946
felsőfokú	0,950	1,049
Vallásosan nevelték, nevelik	17,116**	9,568**
Egyházi óvoda	1,061	1,250
Egyházi általános iskola	1,613**	0,800
Egyházi középiskola	2,720**	1,605*
Egyházi felsőfokú tanulmányok	1,628	0,300*
Iskolai hittan	0,980	2,383**
Templomi, gyülekezeti hittan	1,627**	1,526**
Más, vallással kapcsolatos képzés	1,464*	0,721
Korrigált R^2	0,335	0,342
N	7428	7428

* Az együttható szignifikáns 5%-os szignifikanciaszinten

** Az együttható szignifikáns 1%-os szignifikanciaszinten

Forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016

A regressziós modellek alapján összegezve elmondható, hogy az otthoni vallásos nevelésen túl minden más tényező hatása sokkal gyengébb, akármelyik vallásosságindikátort is nézzük. Az egyházi iskolák önálló hatása leginkább a vallásgyakorlatban és az egyház tanítása szerinti vallásosságban volt tetten érhető. Ezzel szemben a hit tartalmi dimenziójához gyakorlatilag nem járultak hozzá. Az iskolai hittannak a fiatalok vallásosságára gyakorolt pozitív hatása egyedül az általános értelemben vett vallásosságra nézve volt kimutatható, valamint a nem keresztény hittartalmakkal szembeni gyenge „védő hatás” említendő még meg, ami ugyanakkor nem társul a keresztény hit előmozdításával.

A vallásosságon túl az értékrendre vonatkozóan is megvizsgáltuk, vajon megragadható-e statisztikai elemzési eszközökkel a vallási szocializáció különböző típusainak hatása (3. táblázat). Ennek során a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 értékpreferenciára vonatkozó kérdései alapján általunk korábban már kimutatott három értékdimenzióra nézve (Pusztai 2020) elemeztük az egyes tényezők hatását a korábbihoz hasonló lineáris regressziós modellekkel.⁶

⁶ A végső faktorstruktúra kialakítása során a 19 itemből álló változóblokkból elhagytunk két itemet – tehetség, (ifjúsági) közösség –, mert ezek a három faktor közül egyikkel sem korreláltak olyan kiemelkedő módon, ami a faktorhoz rendelésüet egyértelművé tette volna. A három faktort a korábbi elemzéshez hasonlóan általános-posztmaterialista, konzervatív és újmaterialista értéktípusoknak neveztük el. Bővebben lásd Pusztai (2020).

3. táblázat: Lineáris regressziós modellek az értéktípusokra (sztenderdizált regressziós együtthatók)

	Általános- posztmaterialista	Konzervatív	Újmaterialista
Nem (1 = férfi, 2 = nő)	0,025*	0,042**	-0,047**
Kor	0,014	-0,002	-0,039**
Lakóhely településtípusa (referenciakategória: Budapest)			
megyei jogú város	-0,001	-0,076**	0,055**
város	-0,022	-0,075**	-0,006
falu	0,020	-0,047**	-0,055**
Anyai iskolai végzettsége (referenciakategória: max. 8 általános)			
szakmunkás, szakiskola	-0,002	0,079**	0,001
érettségi	0,044	0,090**	-0,029
felsőfokú	0,008	0,055*	-0,067**
Apa iskolai végzettsége (referenciakategória: max. 8 általános)			
szakmunkás, szakiskola	0,083**	-0,032	-0,091**
érettségi	0,051*	-0,015	-0,034
felsőfokú	0,080**	-0,008	0,004
Vallásosan nevelték, nevelik	-0,007	0,124**	0,074**
Egyházi óvoda	0,015	0,029*	0,023
Egyházi általános iskola	-0,042**	0,014	0,016
Egyházi középiskola	0,010	-0,002	-0,035**
Egyházi felsőfokú tanulmányok	-0,013	0,017	0,026*
Iskolai hittan	0,057**	-0,009	-0,066**
Templomi, gyülekezeti hittan	0,122**	0,007	-0,072**
Más, vallással kapcsolatos képzés	0,012	0,005	0,007
Korrigált R ²	0,030	0,028	0,028
N	7110	7110	7110

* Az együttható szignifikáns 5%-os szignifikanciaszinten

** Az együttható szignifikáns 1%-os szignifikanciaszinten

Forrás: Magyar Ifjúság Kutatás 2016

Általánosságban megállapítható, hogy a vallási szocializáció – kiegészítve egyes szociodemográfiai tényezőkkel – alig magyarázza a fiatalok értékrendjében mutatkozó különbségeket, bármelyik értéktípusról legyen is szó a három közül. A determinációs együttható 3% körüli értékei erről tanúskodnak. Egyes szignifikáns hatások csalókévak,

ugyanis a 7000 főt meghaladó⁷ méretű mintán elvégzett elemzések esetében egészen gyenge összefüggések is könnyen szignifikánsnak mutatkoznak. Ha csak a 0,1-nél erősebb béta együtthatókat tekintjük, akkor mindössze két szocializációs hatás mutatható ki: az egyházközségi hittan pozitív hatással van az általános-posztmaterialista faktorra, az otthoni vallásos nevelés pedig a konzervatív faktorra (ami annyiból egyáltalán nem meglepő, hogy ennek része a vallásos hit mint érték is). Ugyanakkor sem az egyházi intézmények látogatása, sem a részvétel az iskolai hittanórán nincs értelmezhető erősségű hatással az értékrend egyes dimenzióira.

Összegzés

A tanulmány arra a kérdésre kereste a választ, hogy a felekezeti oktatás újraserveződésének három évtizede után milyen az egyházi iskolák vallási szocializációs potenciálja a különböző családi vallási kontextusból származó fiatalok számára. A Magyar Ifjúság 2016 kutatás adatait elemeztük. Először megvizsgáltuk, hogy a fiatalok mekkora hányadának életében játszanak szerepet a különböző vallási szocializációs ágensek. A válaszadók majd egynegyede részesült otthoni vallásos nevelésben. Ami az egyházi oktatási szolgáltatások igénybevételét illeti, kevesebb mint egytizedük járt valamilyen felekezeti fenntartású nevelési-oktatási intézménybe, s közülük csak kevesek maradtak több egymásra épülő képzési szinten az egyházi szektorhoz tartozó iskolában. Az egyházi szektorban relatíve nagy a több intézménytípust magukban foglaló komplexumok aránya, de az egyházi intézmények nagyobb része esetén nem érhető el helyben másik intézménytípus. A vallásos nevelésben részesülőknek mindössze egynegyede jár egyházi oktatási intézménybe, azonban az egyházi iskolába járók túlnyomó többségét már otthon is vallásosan nevelték. Emellett az egyházi iskolában is jelen vannak azok a tanulók, akik a szüleiktől nem kaptak vallásos nevelést, sőt, arányuk növekszik. A válaszadók több mint egyharmada vett részt hitoktatásban, közülük minden második csak az iskolai hitoktatásba járt. A vallásosan neveltek négyötöde jut el az iskolai, illetve egyházközségi hittanra, miközben a vallásos nevelésben nem részesülőknek mindössze az ötöde. Az otthoni vallásos nevelésben részesülők több mint fele mind az iskolai, mind az egyházközségi hitoktatást igénybe vette.

A fiatalok vallásossá válását támogató tényezők azonosításával kapcsolatban a következő megállapításokat tettük. Egyrészt megerősíthető a családi vallásos nevelésnek a nemzetközi szakirodalomban leírt domináns hatása, mert a hazai adatokban is azt láttuk, hogy a vallásos nevelés már önmagában erősen valószínűsíti egy fiatal későbbi vallásosságát. Az otthoni vallásos nevelésben részesülőknek összehasonlíthatatlanul nagyobb esélyük van később az egyház tanítását követővé válni, vagy legalább a maguk módján vallásosnak lenni. A keresztény hittartalmak választását és a konzervatív értékek preferálását is lényegében az otthoni vallásos nevelés támogatja. Kétségtelen tehát az otthoni vallásos nevelés kivételesen erős és széles körű befolyása.

A családon kívüli szocializációs ágensek befolyása gyengébb. Ami az egyházi iskola hatását illeti, meg tudjuk erősíteni azt a feltevést, hogy minél hosszabb ideig látogat va-

⁷ A vallásos hitre vonatkozó kérdésekkel ellentétben az értékkérdések a kutatás teljes mintáján lekérdezésre kerültek.

laki egyházi intézményeket, annál valószínűbb, hogy a későbbiekben az egyház tanítása szerint vallásosként azonosítja majd magát. Még azok a fiatalok is valamivel nagyobb valószínűséggel lesznek vallásosak, akik otthoni nevelés nélkül járnak egyházi iskolába, tehát kimutatható az egyházi iskolák önálló vallási szocializációs hatása. Az egyházi intézménybe járás pozitív hatása nemcsak az iskoláskori, hanem a későbbi közösségi valósággyakorlatra is pozitív hatással van, vagyis kialakít egy vallási közösségi kötődést, s az ebbe a kapcsolathálóba tartozás szokásrendjét. Azonban nem támogatja sajátos értékpreferenciák kialakulását, vagyis halványulni látszik az a karakteres értékorientáló erő, amit a korábbi évtizedekben tapasztaltunk. Ennek magyarázata az lehet, hogy az újabban egyháziává vált iskolákban még nem alakult ki egy önálló arculatú iskolakultúra, amit valószínűleg kiegészít a vallásilag heterogén pedagógus- és tanulói kompozíció is.

Az egyházközségi hitoktatásban való részvétel egyértelműen növeli az egyházasan vallásos identitás kialakulásának esélyét, sőt, emellett képes nyomot hagyni az értékpreferenciákon is, hiszen támogatja egy posztmateriális értékrend kialakulását, amelyik a hagyományos konzervatív értékrendhez képest nyitottabb, modernebb, ugyanakkor visszatart az újabb keletű materialista értékrendtől.

Az adatfelvétel idején még nemrég kötelezően választhatóvá tett – a válaszadók kis részét érintő – iskolai hittan, ha nem is vezet el az egyházas vallásossághoz, de a maga módján a vallásosság kialakulását észrevehetően erősíti. Emellett a vallási ismeretek felhalmozásának első jelei is megmutatkoznak abban, hogy az itt szerzett ismeretek használhatónak tűnnek a tanultaktól idegen hittartalmak azonosítása során. Ugyanakkor a vallásgyakorlati dimenzióra és az értékpreferenciákra nincs hatással.

Az elemzés során az egyházak oktatási szolgáltatásainak fiatalokra gyakorolt hatását egyértelműen sikerült körülrajzolni és elkülöníteni a családon belüli vallásos neveléstől. Ugyanakkor a kutatás fő korlátait jelenti, hogy az egyes iskolák társadalmának vallási kompozíciójáról, valamint más hatásgyakorlók, a kortárs csoport, a barátok, más ifjúsági önkéntes közösségek vallásosságáról nem rendelkezünk adatokkal. Pedig ezeknek a szocializációs ágenseknek a befolyása is sejthető az adatok alapján, hiszen a családi és egyházi iskolai vallásos nevelés híján is vallásossá, főként a maga módján vallásossá válhatnak a fiatalok.

Köszönetnyilvánítás

A cikk a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal NKFI Alapjából támogatott K 119679 nyilvántartási számú „Vallási változás Magyarországon” című kutatási projekt támogatásával valósult meg.

IRODALOM

- AGIRDAG, O., DRIESSEN, G. & MERRY, M. S. (2017) The Catholic school advantage and common school effect examined: a comparison between Muslim immigrant and native pupils in Flanders. *School Effectiveness and School Improvement*, Vol. 28. No. 1. pp. 123–135. <https://doi.org/10.1080/09243453.2016.1251469>

- BANO, M. & FERRA, E. (2018) Family versus school effect on individual religiosity: Evidence from Pakistan. *International Journal of Educational Development*, Vol. 59. pp. 35–42. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2017.10.015>
- BAUER B., PILLÓK P., RUFF T., SZABÓ A., SZANYI F. E. & SZÉKELY L. (2016) *Ezek a mai magyar fiatalok! Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első eredményei*. Budapest, Új Nemzedék Központ Nonprofit Kft.
- BIOLCATI, F., MOLteni, F., QUANDT, M. & VEZZONI, C. (2020) Church Attendance and Religious change Pooled European dataset (CARPE): A survey harmonization project for the comparative analysis of long-term trends in individual religiosity. *Quality & Quantity*. <https://doi.org/10.1007/s11135-020-01048-9>
- BRYK, A. & SCHNEIDER, B. (2002) *Trust in Schools: A core resource for Improvement*. New York, Rusell Sage Foundation.
- CARDAK, B. A. & VECCI, J. (2013) Catholic school effectiveness in Australia: A reassessment using selection on observed and unobserved variables. *Economics of Education Review*, Vol. 37. pp. 34–45. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2013.08.003>
- COLEMAN, J. S. & HOFFER, T. (1987) *Public and Privat High Schools. The Impact of Communities*. New York, Basic Books.
- COLEMAN, J. S., HOFFER, T. & KILGORE S. (1982) *High School Achievement: Public, Catholic and Privat Schools Compared*. New York, Basic Books.
- DAVIE, G. (2002) Praying Alone? Church-Going in Britain and Social Capital. *Journal of Contemporary Religion*, Vol. 17. No. 3. pp. 329–334. <https://doi.org/10.1080/1353790022000008253>
- DAY, A. (2009) Believing in Belonging: An Exploration of Young People's Social Contexts and Constructions of Belief. *Culture and Religion*, Vol. 10. No. 3. pp. 263–78. <https://doi.org/10.1080/14755610903279671>
- DE HART, J. (1990) Impact of Religious Socialisation in the Family. *Journal of Empirical Theology*, Vol. 3. No. 1. pp. 59–77.
- DESROSIERS, A., KELLEY, B. S. & MILLER, L. (2011) Parent and peer relationships and relational spirituality in adolescents and young adults. *Psychology of Religion and Spirituality*, Vol. 3. No. 1. pp. 39–54. <https://doi.org/10.1037/a0020037>
- DRONKERS, J. (1995) The Existence of Parental Choice in the Netherlands. *Educational Policy*, Vol. 9. No. 3. pp. 227–243.
- DRONKERS, J. & RÓBERT P. (2005) A különböző fenntartású iskolák hatékonysága. *Educatio*, Vol. 14. No. 3. pp. 519– 533.
- FOWLER, J. W. & DELL, M. L. (2006) Stages of Faith From Infancy Through Adolescence. In: E. C. ROEHLKEPARTAIN, P. E. KING, L. WAGENER & P. L. BENSON (eds) *The Handbook of Spiritual Development in Childhood and Adolescence*. Thousand Oaks, Sage. pp. 34–45.
- FÖLDEVÁRI M. (2004) Religiosity and values in Hungarian society. In: TOMKA M. (ed.) *Sociology of Religion in Hungary: Work in Progress*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem. pp. 25–42.
- GEREBEN F. (1997) Vallomások a vallásról. In: MÁTÉ-TÓTH A. & JAHN M. (eds) *Studia Religiosa*. Szeged, Bába és Társa. pp. 32–45.
- GLOCK, C. & STARK, R. (1965) *Religion and Society in Tension*. San Francisco, Rand McNally.
- GUNNOE, M. L. & MOORE, K. A. (2002) Predictors of religiosity among youth aged 17–22: A longitudinal study of the National Survey of Children. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 41. No. 4. pp. 613–622. <https://doi.org/10.1111/1468-5906.00141>

- HÁMORI Á. & ROSTA G. (2013) Youth, Religion, Socialization. Changes in youth religiosity and its relationship to denominational education in Hungary. *Hungarian Educational Research Journal*, Vol. 3. No. 4. pp. 46–60.
- HOUT, M. & GREELEY, A. (1998) What church officials' reports don't show: another look at church attendance data. *American Sociological Review*, Vol. 63. No. 1. pp. 113–119. <https://doi.org/10.2307/2657482>
- KISNÉMET L. F. (2015a) Felekezeti iskola és vallási szocializáció. In: BACSKAI K. (ed.) *A felekezeti oktatás új negyedszázada*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. pp. 221–223.
- KISNÉMET L. F. (2015b) Iskola és vallásosság. Felekezeti iskolások az új évezred első évtizedében. *Kapocs*, Vol. 14. No. 4. pp. 17–29.
- KODÁCSY-SIMON E. (2013) Van-e helye a hitoktatásnak az iskolában? *Credo*, Vol. 19. No. 3. pp. 49–55.
- KSH Oktatási adatok 2019/20. <https://www.ksh.hu>
- MAHONEY, A. (2010) Religion in Families, 1999–2009: A Relational Spirituality Framework. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 72. No. 4. pp. 805–27. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00732.x>
- MARTIN, T. F., WHITE, J. M. & PERLMAN, D. (2003) Religious socialization: A test of the channeling hypothesis of parental influence on adolescent faith maturity. *Journal of Adolescent Research*, Vol. 18. No. 2. pp. 169–187. <https://doi.org/10.1177/0743558402250349>
- MORGAN, S. L. & SORENSEN, A. B. (1999) Theory, Measurement, and Specification issues in Models of Network Effects on Learning. *American Sociological Review*, Vol. 64. No. 5. pp. 694–701. <https://doi.org/10.2307/2657371>
- NAGY Á. (2018, ed.) *Margón kívül. Magyar ifjúságkutatás 2016*. Budapest, Excenter Kutatóközpont.
- PUSZTAI G. (2004) *Iskola és közösség*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- PUSZTAI G. (2014) Felekezeti oktatás új szerepekben. *Educatio*, Vol. 23. No. 1. pp. 50–66.
- PUSZTAI G. (2020) *A vallásosság nevelésszociológiája. Kutatások vallásos nevelésről és egyházi oktatásról*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- PUSZTAI G., BACSKAI K. & MORVAI L. (2021) Religious Values and Educational Norms among Catholic and Protestant Teachers in Hungary. *Religions*, Vol. 12. No. 10. article 805. <https://doi.org/10.3390/rel12100805>
- PUSZTAI G. & DEMETER-KARÁSZI Zs. (2019) Vallási szocializáció vizsgálata fiatal felnőttekkel készített interjúk tükrében. *Szociológiai Szemle*, Vol. 3. No. 29. pp. 80–97.
- ROSTA G. (2002) Ifjúság és vallás. In: SZABÓ A., BAUER B. & LAKI L. (eds) *Ifjúság 2000: Tanulmányok I*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. pp. 220–239.
- SANDER, W. (2001) *The Effects of Catholic Schools on Religiosity, Education, and Competition*. New York, The National Center for the Study of Privatization in Education.
- SHERKAT, D. (2003) Religious socialization: Sources of influence and influences of agency. In: M. DILLON (ed.) *Handbook of The Sociology of Religion*. Cambridge, Cambridge University Press. pp. 151–163.
- SJÖBORG, A. (2013) Religious education and intercultural understanding: Examining the role of religiosity for upper secondary students' attitudes towards RE. *British Journal of Religious Education*, Vol. 35. No. 1. pp. 36–54. <https://doi.org/10.1080/01416200.2012.717015>

- SOLTESOVA, V. & PLEVA, M. (2020) The influence of religious education on the religiosity of Roma children in Slovakia. *Religious Education*, Vol. 115. No. 5. pp. 536–548. <https://doi.org/10.1080/00344087.2020.1816248>
- SZÉKELY L. (ed.) (2016) *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest, Kutatópont Kft., Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft.
- ТОМКА М. (2009) Vallásosság Kelet-Közép-Európában. Tények és értelmezések. *Szociológiai Szemle*, Vol. 3. No. 19. pp. 64–79.
- UECKER, J. E. (2009) Catholic schooling, Protestant schooling, and religious commitment in young adulthood. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 48. No. 2. pp. 353–367. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2009.01451.x>
- VERMEER, P. (2014) Religion and Family Life: An Overview of Current Research and Suggestions for Future Research. *Religions*, Vol. 5. No. 2. pp. 402–421. <https://doi.org/10.3390/rel5020402>